

méně snaží spoluvytvářet naši současnou avantgardu. Otázka, zda jsme, či nejsme surrealisté, zůstala nevyřešena. Řekli jsme, že se neztotožňujeme s předválečným analytickým (destruktivním) surrealismem, a je nám proto lhostejné, je-li naše činnost vinětována jako surrealismus, či jinak. Domníváme se, že vývoj avantgardního umění směřuje do údobí, jež je možno zhruba nazvat syntetickým a konstruktivním.

Josef Istler, Miloš Koreček, Ludvík Kundera,
Bohdan Lacina, Zdeněk Lorenc, Vilém Reichmann,
Václav Tikal, Václav Zykmond.

(1947)

CESTA K SYNTETICKÉMU REALISMU

Jiří Hájek

Vynikající kritik starší generace, zamýšleje se nad situací současné poezie, položil si otázku, co bude vnitřní pružinou jejího budoucího vývoje ve společenském prostředí nového lidově demokratického státu, v němž aspoň v nejhrubších obrysech vidí realizovány dvě základní touhy, které až dosud určovaly její směr: svou touhu sociální a národní. Co tedy nyní, na jaké cesty vstoupí, co poezii povede tímto světem, jenž naplnil její sen? Otázka byla položena, avšak zůstala bez odpovědi. Není pochyby, že na ni není odpovědi, zůstane-li takto postavena, nechceme-li se pro odpověď vracet nazpět až k poetistům a k jejich pojetí poezie jako skvělého sportu a kouzelné hry představ. K takovému návratu dnes chybí poezii vnitřní i vnější důvody. Nezbyvá tedy než zkoumat samu otázku a hledat chybu v tom, jak byla postavena.

Bylo především správné, jestliže jsme řekli, že sociální a národní touha určovala směr dosavadnímu vývoji české poezie? Domníváme se, že toto zjištění bychom mohli dokumentovat celou historií naší moderní poezie, Máchou počínajíc. S jednou důležitou opravou ovšem: tato touha je častěji spíš *neodmyslitelným pozadím, na němž se odehrává vlastní děj, než dějem samotným*. Vystupuje do popředí v letech společenských krizí a katastrof; ani v letech stabilizace a zdánlivého klidu nepřestává být ovšem přítomna: transformuje se vždy do nových a nových podob (i lart-

pourlartistické gesto dekadentních začátků generace let devadesátých je svým způsobem projevem negace tehdejšího společenského řádu), někdy se na dlouhá období zdánlivě propadá do podzemí a na jeviště poezie vstupuje výsostné individuum se svou trýznivou potřebou krásy, nenalézané a neuskutečněné v realitě světa, se svým smutkem a bolestí, se svou metafyzickou závratí života i smrti. Avšak vše, cokoliv se v poezii děje, je zejména v společenském mezidobí dvou světových válek, když přejde poválečná revoluční vlna, prožíváno, básněno i vnímáno právě na pozadí palčivé touhy po sociálně spravedlivém krásnějším světě, na pozadí „revoluce, která spí a nepřichází“, mluveno příznačným Horovým veršem. Tato velká sociální naděje nemizí tedy z naší poezie nikdy. Nicméně ani ona nemůže zabránit tomu, aby se básníci, na čas nesení živoucí silou kolektivní víry probuzených zástupců, nerozešli později nejrůznějšími směry; jde-li o zjev tak obecný, jenž se týká celé někdejší generace Devětsilu, nebylo by správné, kdybychom jej činili výhradně předmětem povrchního etického soudu; obecnost tohoto zjevu ukazuje na jeho vnitřní zákonitou nutnost. Zdá se mi, že Šalda ve své studii o tzv. proletářské poezii ukázal správně na kořeny této zákonitosti, když psal: „Kdyby měla mít nová poezie zvaná proletářská šance na úspěch, musila by být nejprve změněna konstelace politická; *musily by být aspoň částečně realizovány v životě nové společensky světové cítění a nové společensky sociální konvence. Neklammež se o tom: básník nemůže žít ve vzduchoprázdne prostora. Musí být obklopen společenským teplem, musí cítit, jak tepe a proudí krev společenského tělesa, a tedy v tomto případě tělesa proletářského.*“ Básníci, kteří v letech 1918 až 1924 celým srdcem proklamovali svou touhu po nové společenské organizaci, zůstali obklopeni životní realitou starého světa: nemohli žít trvale na úvěr zítřka, na úvěr svého snu, jemuž se nedostávalo jakýchkoli konkrétnějších znaků, jenž se nemohl opřít ani o sebemenší stopy životní empirie. Neopustili ve své většině svůj sociální sen a nevzdali se ho: bylo však nutno zatím žít život takový, jaký byl! Nutnost prozatímního života přemohla jednosměrnou, esteticky přísnou nutnost boje za lepší život. Avšak systém, v kterém žili, charakterizoval před lety J. Honzl právě tím, že „klade neustále krásu do sporu s člověkem, připouští unesení krásou jen za cenu její abstrakce od skutečnosti; rozvrátil nejen člověka, ale rozvrací víc a víc sám sebe“. Poezie, která vyrůstala z tohoto sociálního milieu, byť sebevíce toužila po jiném světě, nemohla kromě občasných protestů a proklamací svého odporu být ničím jiným než právě poezií rozvratů člověka, rozkladu lidské osobnosti, jenž byl jedním z důsledků obecného rozkladu společenského. Poezie smyslů a poslů poezie volného pohybu lidského podvědomí, která vylučuje intelekt

stejně jako cit a vůle; anebo hravé kroužení obrazivosti – to je vše, co zbylo poezii z celistvé reality člověka. Metafyzická meditace, vylučující vše, kromě zvichřené obrazivosti, cílicí za smyslem ukrytým za životem a za věcmi; suchá, intelektuální rétorika úzce bojové politické poezie; vybledle staromódní poezie citu, který se přestal nějaký čas nosit v avantgardních kavárnách; obecné ochoření vůle, hybné síly vědomého, záměrného pohybu a změn; to jsou ve zkratce hlavní pěšiny a bezcestí, k nimž se rozbíhá vývoj poezie.

Jak patrně, ani tak mocná soustředující síla, jakou byla společenská sociální víra, nebyla s to zabránit rozpadu, který jsme se tu pokusili zachytit. Nebyla s to zabránit, aby se poezie nevzdálila ještě víc než kdykoliv předtím souvislostem s celým společenským děním. Aby nebyl dovršen jako nutný důsledek všeho předešlého vývoj k zabrazení, ezoteričnosti výrazu, končící posléze nejen v rozkladu vnitřní významové výstavby básně, nýbrž v popření tvaru vůbec; v naturalistickém záznamu pohybu lidského podvědomí, v automatickém textu. Poslední důsledek: úzký kruh čtenářů, kteří jsou tuto poezii disponováni sledovat na jejích cestách, se ještě více zúžil.

Jde o to, abychom zřetelně viděli a chápali tuto vývojovou dialektiku předcházejícího období naší poezie a složitý význam onoho vnitřního vývojového faktoru, který jsme zatím nazvali „sociální touhou“. Bez toho nelze dobře porozumět tomu, co se změnilo v dnešní poezii, oddělené od minulosti památným datem 9. května 1945 a skutečností lidově demokratického státu; bez toho nelze nalézt ani to, co do současné poezie z minulosti přechází. Bez toho nelze správně obhlédnout terén ležící před námi, změřit možnosti i úkoly, které na něm vyvstaly.

Bylo řečeno, že poezie vidí v novém společenském vývoji, na jehož práh jsme vstoupili, realizovány ony své dvě základní touhy, srůstající posléze v jedinou: touhu po národní svobodě a sociálně spravedlivé společenské organizaci. Co to znamená? Znamená to snad, že její touha byla naplněna aktem vydání socializačních dekretů a uzákoněním některých dalších významných revolučních vymožeností? Jistěže ne!

Situace naší poezie se velmi podobá postavení stavitele na prázdné parcele: nezískala nic než to, co právě nejnezbytněji potřebuje, aby mohla nasadit k novému růstu (myslit dnes na květ a plody je trochu předčasné) z kořenů reality, která ji obklopuje. Dostala právě to, co chybělo kdysi po první světové válce tzv. proletářské poezii a co nevyhnutelně způsobovalo vratkost a provizornost její tehdejší pozice: bylo, mluveno znovu Šaldovými slovy, aspoň částečně realizováno v životě nové společensky světové citění, počínají se tvořit *nové společensky sociální konvence*. Bás-

níci nejsou odsouzeni k tomu, aby žili se svým sociálním snem ve vzduchoprázdnu, mimo životní realitu a v jejím naprostém bojovém odmítání; je dnes právě nutno, aby žili co nejhloběji v ní. Poezie dostala svůj pevný bod v prostoru: jde o to, aby, opírajíc se o něj, převedla život do nových drah, spolu se všemi ostatními dělníky a staviteli, kteří na něm pracují. Její stará sociální touha rozněcuje se dotykem s novou, těžce se rodící společenskou skutečností; daleka toho, aby se rozplynula v klamně vidině svého sebenaplnění, stává se poprvé ústřední reálnou organizující osou nové umělecké struktury, silou obnovující a ustalující pevnou vazbu poezie s celou strukturou společenského života.

V této expozici situace jsou už in nuce obsaženy cíle a úkoly současné poezie. Jak ukázal zejména festival mladé poezie v Umělecké besedě, je onen centrální úkol, jež jsme se skupinou mladých básníků, prozaiků a satiriků nazvali syntetickým realismem, chápán a cítěn, byť i z různých perspektiv, se zatížením některých omylů a při vši částečnosti některých pohledů, jako společný, jednotící úběžník téměř celé mladé poezie. Nejde o jméno ani o skupinu: jméno bude možná vývojem překonáno a nahrazeno výstižnějším a přesnějším označením. Skupina básníků syntetického realismu nechce být a není ničím jiným než jednou z básnických skupin, kterou spojuje pevně tento úkol a jež má smysl a charakter především pracovní.

O co však jde, toť právě tento úkol: nečiníme si nikterak monopolních nároků na jeho realizaci. Cítíme se spjati společným úsilím s některými básníky jiných básnických skupin. Jsme rádi, jestliže básníci stojící mimo nás přibližují se k našim představám s takovou básnickou silou, která vyznačuje třeba několik básní poslední Kainarovy knihy. Jsme vděčni novému básnickému vývoji Vladimíra Holana za řadu významných podnětů, stejně jako se cítíme podpořeni v teoretickém ujasňování některých zásadních problémů jednotlivými formulacemi roztroušenými v projevech Jindřicha Chalupeckého a jiných mladých teoretiků. Budeme-li s nimi někdy ve sváru, pak jediné o další konkretizaci a ujasňování těchto společných problémů.

Co pro nás ve zkratce znamená syntetický realismus? Nové začlenění a úzké sepětí poezie se strukturou celého společenského života především. Umění, jsouc pro nás jednou z nejdůležitějších forem společenského vědomí, určitým druhem poznání, je, jako všechno lidské poznání, jež vede k odhalování a tím i k ovládnutí zákonitostí, dosud utajených a proti člověku slepě a ničivě působících, nástrojem proměny člověka i světa. Je tedy nástrojem boje za plnější, lidštvější a bohatší život. Od jiných forem poznání neliší se toliko, jak se zpravidla říká, svým vnějším,

specificky obrazivým charakterem, nýbrž samou svou podstatou. Zatímco všechny ostatní formy poznání činí předmětem svého zájmu jednotlivé výseky skutečnosti světa i života, je základním znakem uměleckého poznání jeho směřování k úhrnnosti, syntetičnosti. Ať učiní předmětem svého zájmu sebenepatrnější výsek skutečnosti, vždy v ní hledá celek. Jeho východiskem a cílem není jen člověk sám o sobě, ať nahý, obyčejný, všední, či biologický. Jeho jediným a ústředním tématem je vždy člověk a svět, člověk a doba, člověk a příroda, člověk a jeho lidské dílo. Cokoliv umění nazírá, ve všem uvádí ve vztah tyto dva protikladné póly, hledá a uskutečňuje jejich jednotu i znovu ji porušuje. Poezie rozkladu osobnosti chce se stát poezií skladu nové harmonie citu, intelektu, vůle i smyslnosti, poezií uskutečňování nové harmonie jednotlivce a společenského celku. Úzká tematika staré poezie se rozšiřuje všemi směry do nekonečných rovin společenského dění. Není témat pro poezii zakázaných a nejsou témata obecně uznávaná a doporučovaná, tak říkajíc poetická. Proměňuje se řeč: tvarové dědictví přetíženého evropského symbolismu je shledáváno nepoužitelným a nesouměřitelným s novými obsahy. Není jazykové vrstvy, z níž by nečerpala dnešní poezie, dosud uzavíraná do úzkého výběru slov a obrátů uznaně poetických. Nechť učiní i prostou, všední a nejvšednější řeč dnešních lidí materiálem nové umělecké struktury! Básnický obraz přestává být jediným či hlavním výrazovým prostředkem poezie, nepokládáme jej za ústředního či výhradního nositele emocionality básnické řeči. Metafora je pro nás jen jedním z možných prostředků výrazu, který neslouží ničemu jinému než básnické koncentraci, úspornějšímu, přesnějšímu a silnějšímu postižení vztahů, jež mají být vysloveny. Odrážení estetické funkce od tzv. sdělovacích funkcí jazyka jeví se nám nesmyslné; sdělení je právě tak nutným nositelem estetické emoce, jako je estetická funkce centrální organizující silou, která pořádá v jednotu významové výstavby i estetického účinku jednotlivé sdělovací a praktické jazykové funkce. Z tohoto hlediska přestává i příkrý a strnulý protiklad mezi poezií a prózou; jejich poměr je poměrem neustálého a oboustranného dialektického napětí. Ztrácí se i příkré rozhranění mezi poezií tzv. vážnou, vysokou, a mezi satirou, perziflází a pamfletem.

Nová realita člověka a světa: toť téma i úkol nové poezie. Nikoliv fotografický materiál. Spíš výzva k spoluuskutečnění.

(1947)